

**ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ
ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ
ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ**

Зміст правового статусу засуджених до позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю характеризується певною специфікою стосовно змісту правового статусу засуджених до інших покарань, що зумовлюється особливістю правообмежень, які реалізуються під час виконання зазначеного покарання. У першу чергу особливості виявляються в обов'язках засуджених, але вони також характерні їх правам і законним інтересам. У даній статті ми спробуємо розкрити ці особливості і розв'язати деякі, пов'язані з ними, проблеми.

Суб'єктивні права засуджених. Для засуджених до позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю специфічним є, насамперед, право на трудову чи іншу діяльність. Ця специфіка обумовлена тим, що розглядуване покарання спрямоване на обмеження цих прав.

Праця має велике значення для людини, це не гасло радянської ідеології, а одна з парадигм філософської антропології. «Серед соціально-економічних прав є таке, наявність якого робить можливим існування всіх інших, – право на працю. Воно є ... таким же природним, властивим людині, як і право на життя» [1, с.15].

Досліджуване покарання не позбавляє засудженого права на працю взагалі, але воно позбавляє його права на звичну трудову діяльність, його професію, свободу вибору посад або видів діяльності. Виникає питання про характер змін зазначених прав у результаті реалізації кари, що несе в собі позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, тобто кількісно чи якісно вони відрізняються від аналогічних загальногромадянських прав.

На перший погляд очевидні кількісні зміни в правах засуджених до цього покарання. Так, перелік посад, що вони можуть обіймати, обмежується на декілька чи один вид, визначений вироком суду, тобто зменшується їхня кількість. Це ж відноситься і до видів діяльності, якими засуджений може займатися. Однак при поглибленому дослідженні суб'єкта й об'єкта прав можна знайти якісні зміни в правах на обіймання певних посад або заняття визначеними видами діяльності.

Засуджені позбавляються права на посади, які вони обіймали чи діяльності, якими вони займалися до вступу вироку в силу. Саме ці посади або види діяльності найчастіше найважливіші для них. Вони характеризують їх професію, сферу інтересів, визначають індивідуальність, дозволяють реалізувати здатності, задовольнити матеріальні і духовні потреби. Виконання позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю найчастіше змушує засуджених перекваліфікуватися, переходити на іншу роботу, змінювати навколишнє соціальне середовище. Обмеження в зазначених правах змушує засуджених змінювати не тільки інтенсивність (кількість) діяльності, але часто визначатися в інших її сферах, тобто змі-

нювати її якість. Тому ми робимо висновок про *якісну* зміну прав засуджених у сфері здійснення трудової чи іншої діяльності під час відбування розглянутого покарання.

Обов'язки' засуджених. Основний обов'язок – дотримувати заборони, зазначені у вирокі суду. Це негативний обов'язок, що потребує від засудженого утримуватися від обіймання заборонених посад чи заняття забороненими видами діяльності протягом терміну, визначеного вирокі. Ми вважаємо, що зазначений обов'язок обумовлює деякі інші обов'язки.

При виконанні позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, що вимагає спеціального дозволу уповноваженого органа, у засудженого відбирається документ, що посвідчує право на заняття цією діяльністю наприклад, посвідчення водія. Тому логічно було б закріпити в законодавстві норму, що зобов'яже засудженого здати відповідний документ органу виконання покарання, якщо такий документ не знаходиться в матеріалах кримінальної справи. За порушення цього зобов'язання можна було б передбачити адміністративну відповідальність, з метою забезпечення його виконання.

Виконання розглядуваного покарання здійснюється протягом досить тривалого періоду часу, впродовж якого засуджений може ухилитися від відбування покарання, що обумовлює необхідність контролю за діяльністю засудженого протягом усього періоду, на яке воно призначено. Діюче законодавство передбачає обов'язок органів, виконуючих покарання, періодично здійснювати цей контроль. Так, відповідно до п. 15 Тимчасової інструкції № 91/565 від 17.07.99р. «Про порядок виконання кримінального покарання у вигляді позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю»: «Працівник органу виконання покарань не рідше ніж раз на півріччя відвідує підприємство (установу чи організацію), на якому працює особа, засуджена до позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю, де перевіряє правильність виконання даного покарання». Ми вважаємо, що перевірка з частотою два рази в рік не забезпечує ефективне виконання досліджуваного покарання, до того ж мова в зазначеній нормі йде про контроль тільки за трудовою діяльністю, в той час як заборона може стосуватися нетрудової діяльності засудженого. Тому вбачається доцільним установити обов'язок засудженого періодично самому відвідувати орган виконання покарання.

Хоча каральний потенціал розглядуваного покарання реалізується в *негативному* обов'язку, тобто обов'язку утримуватися від здійснення певних дій, на нашу думку, необхідність контролю за її належним виконанням обумовлює два вищевказані *позитивні* обов'язки, що пропонується включити в законодавство. У них безпосередньо не реалізуються властиві досліджуваному покаранню правообмеження, але вони покликані забезпечити цю реалізацію.

Законні інтереси. Природа законних інтересів вбачається в тому, що вони спрямовані на спонукання засудженого до активної діяльності шляхом створення зацікавленості в досягненні необхідного результату, що сприяє задоволенню потреб індивіда і суспільства в цілому. З їхньою допо-

могою держава прямо стимулює правомірну поведінку, побічно утримуючи від антигромадських протизаконних учинків; спонукає засудженого до сумлінного і цілеспрямованого виконання обов'язків. Тому ми вважаємо, що можливість стимулювати поведінку засудженого повинна бути характерною рисою виконання всіх покарань.

Щодо розглядуваного покарання доводиться констатувати нереалізованість принципу стимулювання правомірної поведінки засудженого в законодавстві, що регулює виконання позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Законні інтереси під час відбування досліджуваного покарання закріплені лише у формі умовно-дострокового чи дострокового звільнення від нього як додаткового покарання.

Так, ст.81 Кримінального кодексу встановлює, що при умовно-достроковому звільненні від відбування покарання у вигляді виправних робіт, службових обмежень для військовослужбовців, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі, особа може бути умовно-достроково звільнена повністю або частково від відбування додаткового покарання. У відповідності зі ст.82 Кримінального кодексу, особам, що відбувають покарання у вигляді обмеження або позбавлення волі, невідбута частина покарання може бути замінена судом більш м'яким покаранням; у цьому випадку засуджений може бути звільнений також і від додаткового покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Зазначені правові норми зв'язують можливість умовно-дострокового чи дострокового звільнення, насамперед з дотримання порядку відбування основних покарань.

Як вбачається, повинна бути передбачена можливість умовно-дострокового звільнення від досліджуваного покарання призначеного як основного. Суд, призначаючи покарання, робить «прогноз», що вид і строк покарання виявляться достатніми і необхідними для досягнення цілей покарання [2]. Але під час його виконання «прогноз» може не виправдатися й одним з можливих результатів буде досягнення цілей виконання покарання до закінчення строку його виконання. Умовно-дострокове звільнення не порушує стабільності покарання [3], а право на нього – один з найважливіших елементів правового статусу засудженого [4].

Пропозиція закріпити в законодавстві можливість умовно-дострокового звільнення від відбування позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю вже висловлювалася дослідниками [5]. Але вона не сприйнята законодавцем і дотепер, хоча в законодавстві інших країн можна знайти запропоновану норму. Так, у кримінальному праві Білорусі передбачена можливість умовно-дострокового звільнення від відбування розглядуваного покарання після відбуття 1/2, 2/3 чи 3/4 строку, на який воно призначено [6]. Виходячи з викладеного, пропонується переглянути положення кримінального права стосовно даного питання і внести відповідні зміни в законодавство.

Ще один законний інтерес, що, на нашу думку, повинен бути закріплений у нормах права – прагнення засудженого залишитися працювати в то-

му підприємстві, установі або організації, у якому він працював до вилесення вироку, зрозуміло, на новій посаді, що не суперечить змісту заборони. Ми виходимо з положення, що «важливим завданням економічних і соціальних перетворень в сучасній Україні є збалансування свободи ринкової економіки із забезпеченням соціальної захищеності людини, захистом і гарантуванням її соціально-економічних прав» [7].

В даний час у нашій країні спостерігається високий рівень безробіття, тому після звільнення засуджений може не знайти нову роботу. З огляду на те що, по-перше, він відбуває покарання, по-друге, не може працювати за своєю спеціальністю і змушений освоювати нову, роботодавці можуть відмовитися від його кандидатури на користь інших осіб.

Ми пропонуємо установити обов'язок адміністрації підприємства, установи або організації, звільняючи засудженого, розглянути питання про переведення його на іншу посаду і мотивувати своє рішення. У чинному законодавстві це питання вирішене таким чином: п.14 Тимчасової інструкції про порядок виконання кримінального покарання у вигляді позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю містить норму, відповідно до якої адміністрація підприємства *повинна* не пізніше наступного дня після одержання вироку припинити дію трудового договору з засудженим і перевести його на іншу роботу, виконання якої не суперечить вироку. Таким чином, переведення на іншу роботу – обов'язок, а не право адміністрації підприємства, що кореспондує право засудженого. Це положення законодавства сприймається критично.

По-перше, злочинними діями засудженого підприємству міг бути заподіяний збиток, тобто засуджений зневажив його інтересами на користь своєї вигоди. Отже, адміністрація повинна мати повне право звільнити його, не надаючи іншу роботу. По-друге, адміністрація може не мати об'єктивної можливості надати йому іншу посаду.

Тому зазначене право засудженого повинне бути перетворене в законний інтерес. Таким чином, законодавство варто доповнити нормою, що зобов'язує адміністрацію підприємства, установи або організації, звільняючи засудженого, *розглянути питання* про переведення його на іншу посаду і *мотивувати* своє рішення.

Список літератури: 1. Комаренко А. Захист трудових прав громадян у світлі Конституції України // Право України. 1997. № 12. 2. Игогорова-Хелай Л. В. Конкуренція норм уголовного права. М., 1999. 3. Перлов И. Д. Исполнение приговора. М., 1963. 4. Михлин А. Освобождение от отбывания наказания //Сов. юстиция. 1987. № 14. 5. Тютогин В. И. Лишение права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью как вид наказания по советскому уголовному праву: Дисс... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Харьковский юридический институт. Х., 1974. 6. Бабий Н. А. Уголовное право Республики Беларусь: Общая часть: Конспект лекций. Минск, 2000. 7. Волинка К. Забезпечення прав і свобод особи в Україні: теоретичні і практичні аспекти // Право України. 2000. № 11.

Надійшла до редколегії 04.09.01